

mindenki számára nagy élményt nyújthat a könyv olvasása, szakterületektől függetlenül, kiváltképp azoknak, akik az erdélyi magyar falvak változó társadalmáról és a változást kiváltó okokról, folyamatokról szeretnének reális képet kapni. A kötetben gondolatébresztő konkrét adatok találhatóak Erdély változó, fogyatkozó magyar társadalmára vonatkozóan.

PÁL EMESE

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar Néprajz és Antropológia Intézet
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31

BAJKÓ ÁRPÁD, Halottbúcsúztató versek Erdélyben a 20. század második felében.

Rituális genealógiai és biografikus emlékezet, műfajiság és szövegfunkció. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 2020. 680+15+DVD.

A verses halotti búcsúztató elhangzása korábban meghatározó, elengedhetetlen része volt a temetési rítusoknak. A források alapján úgy tűnik, a 17. századtól kezdődően előbb a társadalom felsőbb rétegei vették használatba, idővel pedig a paraszti gyász kultúra részévé vált. Olyan gyakorlat ez, amely mindenkor a közösségi igény és az egyházi tiltások kereszttüzében állt. Biografikus jellegű emlékezés, az elhalt egyén életéről szól úgy, hogy annak élettörténetét genealógiai kontextusba helyezi, egy leszármazási rendben láttatja (Keszeg 2022: 25–26).

Bajkó Árpád 2020-ban megjelent kötete az erdélyi verses halottbúcsúztatás folklórjelenségének egyfajta monográfiája. Tudománytár és forrásközlés, amely viszont kerüli a teljesség és lezártság iránti vágy illúziójának táplálását. Egy olyan műfajra irányítja a figyelmet, amelyet korábban a szakma már nem egyszer elbúcsúztatott. A szerző a terepen tapasztaltak, a feltárt szövegek és az általa készített interjúk alapján a fókusz a vélt vagy valós hiányról a gyakorlatok gazdagságára, változatosságára helyezi át. A halottbúcsúztató versek, azok kontextusát, valamint a szövegeket előállító/előadó specialisták tevékenységét és életpályáját vizsgálva változatos szempontokat és forrásokat von a műfaj, tágabban pedig a genealógiai és biografikus emlékezet kutatásába. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadónál az *Emberek és kontextusok* sorozatában megjelent kötet és az ahhoz kapcsolt DVD lemez alapját a szerző 2019-ben megvédett doktori értekezése képezi. A sorozat alap gondolatához híven, az olvasó együtt szemlélheti a népi verselők szövegeinek valamint az elkészült interjúk átiratát, a kutató által gyűjtött források digitális változatát, továbbá az értelmezési, elemzési szempontokat és eredményeket. Bajkó Árpád szerkesztésében, sajtó alá rendezésében korábban (2010) ugyanazon néprajzi forráskiadvány-sorozatban Kiss Dániel, egy az újabb munkában is hivatkozott mezőkeresői autodidakta író kéziratok füzeteiben fellelhető szövegei láttak napvilágot *Minden gyümölcse életemnek...* címmel.

A jelen kötet szerkezetileg három tömbből áll: egy elméleti, egy esetelemzéseket tartalmazó és egy forrásközlő részből. Az elméleti felvezetésben a szerző kitér kutatásának szemléleti keretére és az kutatástörténeti előzményekre. Az elemző részben a halotti búcsúztatókat író kántorok, népi verselők közül Kiss Dániel mezőkeresői, Kalló Ferenc inaktelki, Jaskó István györgyfalvi specialisták kapnak hangsúlyos figyelmet. A kisíratosi halottbúcsúztatás és öt további versíró írásszokásainak rövidebb bemutatására kerül sor. A kötet terjedelmesebb részét, négyszáznál több oldalt a szövegfoglalók teszik ki. A melléklet

az adatokra vonatkozó összesítő táblázatokat, a helynévmutatót, térképeket és fényképeket tartalmaz. A felhasznált irodalom több típusát is közli a szerző, a szakirodalom mellett egyéb forrásokat, újságcikkeket, a kántori mintakönyvek bibliográfiáját, illetve a halottbúcsúztatásra vonatkozó kolozsvári egyetemi gyűjtések fellelhetőségét. A kötethez tartozó DVD melléklet adattár jellegű. A nyomtatásban közölt szövegek kéziratának másolata mellett hang- és képanyagot tartalmaz. A szerző megjegyzi, hogy az adattár válogatás, reprezentatív jellegű, a sokszínűséget hivatott felmutatni.

A kötet kapcsán két gondolat mentén fogalmazom meg értékelésemet. Először, Bajkó Árpád munkája, ismertető és elemző fejezetei konceptuálisan kidolgozottak, átgondoltak. A kutató változatos szempontok szerint nyúl a különböző esetekhez, de határozottan kijelöli kutatói pozícióját, és következetesen érvényesíti a választott perspektívát. A tudománytörténeti rész nem öncélú, szervesen kapcsolódik az elemzésekhez, a kutató a korábbi eredményekre építve közelít a gyűjtött anyaghoz. Hangneméből és közlései tartalmából is úgy tűnik, megbecsüléssel kezeli a tudományos hagyatékot függetlenül az azt létrehozó paradigmáktól, iskoláktól. Saját kutatását a szerző két fontos tudományos szemléleti keretbe helyezi. Ennek értelmében egyrészt a francia íráskutatás hagyományához, másrészt az emlékezet/emlékezés kutatásokhoz kapcsolódik. Mind a gyűjtés módját, mind az adatok elemzését meghatározza az, hogy miközben rákérdez a műfajra és reflektál, bevonja elemzéseibe a korábbi műfajra vonatkozó tudományos eredményeket, a halottbúcsúztató verseket a szerző nem egyszerűen folklórműfajként tekinti/kezeli. Az írást (és az előadást) cselekvésként értelmezi. Arra kíváncsi, hogyan épül be, milyen szerepet tölt be az egyén életében azoknak megszerkesztése, lejegyzése, elmondása. A verselőkhöz a *népi specialista* fogalom használatával közelít. Az általuk kínált szolgáltatásoknak nem csak a gyász munkában betöltött szerepeit vizsgálja, hanem azt is, hogy e tevékenység hogyan alakítja önértékelésüket, életpályájukat, kapcsolataikat a közösség többi tagjával.

Másodszor, olvasatomban a munka legfőbb erőssége, hogy miközben meglátja a közöset a különböző helyzetekben és gyakorlatokban, felmutatja az esetek egyediségét és az egyének szerepét azok alakításában. Tudomásul veszi, hogy a 21. században már nem, vagy kevés új szöveg termelődik, de nem valamilyen elveszített múlt iránti nosztalgiával keresi az archaikusat, egy egységes népi, erdélyi vagy nemzeti gyakorlatot, a hagyomány élő (vagy a közelmúltban élt) maradványait. Alapos tájékozottsággal, tudományos érzékenységgel, esetenként önreflexivitással fordul a terepen tapasztaltakhoz. A műfajisággal kapcsolatos problematika mellett a szerző a halottbúcsúztatók használati kontextusának rekonstruálására törekszik hangsúlyos figyelemmel a szerzőkre, a népi verselőkre, továbbra a szövegek tárgyi valóságára és kontextusára, hogy milyen módon kerülnek bemutatásra, és miként írható le utóéletük a használók környezetében.

Bajkó Árpád esetelemzéseivel által arra mutat rá, hogy – mint írja – „nem célravezető szigorúan behatárolt műfaji kritériumokban gondolkodnunk”. Kalló Ferenc inaktelki munkásságán keresztül például a műfajok közti átjárási lehetőségekre irányítja a figyelmet, a szöveghasználati határterületekre. Az általa faragott sírkövekben a halottbúcsúztatás orális szöveg-hagyományának szövegtárggyá alakulását ismeri fel, a halottbúcsúztató szövegfunkcióinak más médiumba, az írásbeliségbe, emlékéllítésbe való áttevődését. Továbbá, több példán keresztül rávilágít arra, hogy a hagyomány folytonossága nem magától adott és nem egyszerűen közösségi erők függvénye, hanem sok esetben egyértelműen kimutatható az egyének (népi verselők, lelkészek, kántorok) befolyása. Kiss Dániel példája is ezt mutatja. Saját indíttatású írásgyakorlata, a búcsúztató szövegek írása a közösségben igényeltté vált,

nem feltétlenül a helyi hagyományok reprodukálását végezte. Újítási vágyának következtében módosult a halottól való elbúcsúzás lokális beszédeseményének forгатókönyve. A különböző rövidebb esetelemzések is megerősítik azt a következtetést, hogy az egyházi tiltások sem érvényesültek egységesen. Kitűnik, hogy a tiltások hatása a lelkeszi tekintély függvényében alakult, másrészt, hogy a különböző közösségek változatos alternatívákat találtak, változatos módon válaszoltak a megváltozott körülményekre. Az emlékezés módja, a halottról valós beszélés formái pedig esetenként az adott közösség kollektív identitás meghatározó elemévé vált.

Bajkó Árpád kötete tehát jól áttekinthető, világosan szerkesztett, tartalmas munka. A kötet szövegezése gondos, a forrásközlés igényes. Egy a szakma által már-már elbúcsúztatott emlékezési forma jobb megismerése serkenti szerzőjét, szerkesztőjét a gyűjtési útra és írásra. Megkérdőjelezi munkájában az arról forgalmazott közhelyeket, bővíti és árnyalja a róla szóló tudást. A nyomtatásban közölt források és a DVD lemezen közzétett adattár – bár egyre körülményesebb e hordozóknak leolvasása – nagy mennyiségű értékes anyagot tesz hozzáférhetővé további kutatások számára.

Keszeg Vilmos 2022. *Belépni az emlékezetbe. Emlékezési alakzatok és gyakorlatok.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

LINGVAY JULIANNA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar Irodalomtudományi Tanszék
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
julianalingvay@yahoo.com